

وضعیت سیاسی - اجتماعی شیعیان عربستان سعودی

یاسر قزوینی حائری

حبیب زمانی محبوب

محمد مهدی آذری

نشریه
فرهنگ
انتشارات

وضعیت سیاسی - اجتماعی شیعیان عربستان سعودی

تهیه کننده: پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام
نویسندگان: یاسر قزوینی حائری (استادیار دانشگاه تهران)

حبيب زمانی محبوب
محمد مهدی آذری نجف آبادی
ناظر علمی: مرتضی نوذری
ناظر نهایی: عزت الله معتمد
سرور استار: حسین قاسم حمزه
ویراستار: علی فلاحی
نمونه خوان: مجتبی فاضلی
ویرایش نهایی: سید علی یار افشار پور دهدشت
صفحه آرا: مسلم خسروی
ناشر: زمزم هدایت

چاپ: مرکز چاپ سپاه ○ نوبت چاپ: اول ○ تاریخ چاپ: زمستان ۱۳۹۷
شمارگان: ۵۰۰ ○ قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان
شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۲۴۶ - ۵۹۸ - ۹

آدرس ناشر: قم، خیابان دور شهر، نشن کوچه ۳، پلاک ۸۱
تلفن: ۰۲۵ - ۳۷۳۳۰۷۳۵ - ۰۲۵، همراه: ۰۹۱۲ ۲۵۳ ۲۸۸۷

فهرست مطالب

مقدمه	۹
فصل اول: آشنایی با عربستان سعودی	۱۳
۱-۱. جغرافیای طبیعی	۱۳
۲-۱. جغرافیای انسانی	۲۳
۱-۲-۱. جمعیت	۲۴
۲-۲-۱. آداب و رسوم	۲۷
۳-۲-۱. حضور و مشارکت سیاسی - اجتماعی	۳۱
۳-۱. جغرافیای مذهبی	۳۱
۱-۳-۱. جایگاه دین در عربستان سعودی	۳۱
۲-۳-۱. فرقه‌های مذهبی	۳۲
۳-۳-۱. نضح وهابیت	۳۹
۴-۱. جغرافیای سیاسی	۷۱
۱-۴-۱. قدرت مطلقه پادشاهی	۷۲
۲-۴-۱. جایگاه ولیعهد	۷۵
۳-۴-۱. شورای خاندان حاکم	۷۷
۴-۴-۱. قوای سه‌گانه (مقننه، قضائیه، مجریه)	۸۸
۵-۱. اهمیت راهبردی	۹۲

- ۱-۵-۱. نفت و تحول در عربستان سعودی ۹۲
- ۱-۵-۲. نفوذ در کشورهای عربی و اسلامی ۹۶
- ۱-۵-۳. عوامل سیاسی و مناسبات عمیق غربی ۱۰۳
- ۱-۵-۴. روابط خارجی ۱۰۴
- فصل دوم: وضعیت اجتماعی شیعیان عربستان سعودی ۱۱۱
- ۱-۲. شیعیان عربستان از آغاز تا کنون ۱۱۱
- ۲-۲. ابهام درباره جمعیت شیعه منطقه شرقیه ۱۲۲
- ۳-۲. تبعیض‌های گوناگون ۱۲۴
- ۴-۲. جریان‌شناسی فقهی و عقیدتی شیعیان منطقه شرقیه ۱۲۷
- ۵-۲. مرجعیت ۱۳۲
- ۶-۲. عصبیت ۱۳۸
- ۷-۲. زندگی بدوی و حضری و پیشه ۱۴۹
- ۸-۲. از مروراید تا نفت ۱۵۸
- ۹-۲. آرامکو، کانون اعتراض منطقه شرقیه ۱۶۳
- ۱۰-۲. هویت کارگری در منطقه شرقیه ۱۶۵
- ۱۱-۲. ساختار خاندانی در منطقه شرقیه ۱۶۹
- ۱۲-۲. بوروکراسی جدید در منطقه شرقیه ۱۷۵
- ۱۳-۲. عرب‌گرایی و چپ‌گرایی در منطقه شرقیه ۱۷۷
- ۱۴-۲. اینترنت ۱۸۶
- فصل سوم: تحولات سیاسی مذهبی شیعیان عربستان سعودی ۱۸۹
- ۱-۳. منطقه شرقیه؛ انقلاب و انتفاضه ۱۸۹
- ۲-۳. الحركة الرسالية در منطقه شرقیه ۱۹۷
- ۳-۳. پیروزی انقلاب اسلامی ایران و انتفاضه محرم ۱۴۰۰ ق منطقه شرقیه ۲۰۱

۲۰۵	..... ۳-۴. حوزه القائم
۲۰۹	..... ۳-۵. حزب الله حجاز
۲۱۱	..... ۳-۶. حزب الله حجاز و الحركة الرسالية
۲۱۶	..... ۳-۷. نظریه «رفاه فزاینده» و وضعیت شیعیان عربستان پس از انتفاضه
۲۱۸	..... ۳-۸. منطقه شرقیه و حوزه و دانشگاه
۲۲۰	..... ۳-۹. حركة الرسالية و تحول گفتمان
۲۲۶	..... ۳-۱۰. الحركة الاصلاحیه در شرق عربستان
۲۳۴	..... ۳-۱۱. تحولات جغرافیای جریان های اجتماعی
۲۳۷	..... ۳-۱۲. گفتمان نخبه گرای شیخ عبدالهادی الفضلی در شرق عربستان
۲۴۱	..... ۳-۱۳. امیر عبدالله و رابطه شیعیان و سلفیان
۲۴۴	..... ۳-۱۴. بازگشت به عقب و پرسش از «ولاء»
۲۴۹	..... ۳-۱۵. شیعیان عربستان، فراملی گرایی و ملی گرایی
۲۵۲	..... ۳-۱۶. خیزش فراملی و رسانه
۲۵۶	..... ۳-۱۷. خیزش فراملی؛ مهاجرت و زیارت
۲۵۹	..... ۳-۱۸. خیزش شیعی و ایران
۲۶۲	..... ۳-۱۹. انتخابات استانی سال ۲۰۰۵م در منطقه شرقیه
۲۶۹	..... ۳-۲۰. تشدید صف بندی های مذهبی
۲۷۰	..... ۳-۲۱. احیای الحركة الرسالية در منطقه شرقیه
۲۸۳	..... کتابنامه
۳۰۸	..... پیوست: تصاویر

مقدمه

پیروان دومین مذهب بزرگ دین اسلام (شیعیان) در سراسر جغرافیای جهان اسلام پراکنده‌اند. با این حال، باینکه در برخی کشورها از جمعیت نسبتاً فراوانی برخوردارند، جایگاه برابری با هم‌میهنان اهل سنت خود ندارند و در حکم شهروندان درجه دوم شمرده می‌شوند. عربستان سعودی از مهم‌ترین کشورهای است که شیعیان آن، جایگاه شایسته‌ای ندارند. ایشان باینکه ساکنان بومی آن کشورند و بزرگ‌ترین اقلیت مذهبی به‌شمار می‌روند، از ساده‌ترین حقوق انسانی بی‌بهره‌اند و از تبعیض و محرومیت رنج می‌برند. این در حالی است که شیعیان عربستان در استان شرقی، حیاتی‌ترین منطقه راهبردی کشور پادشاهی سعودی جای دارند. این منطقه دارای بیشترین میدان‌های نفتی و بزرگ‌ترین حوزه‌های نفتی جهان است. در واقع، نفت منطقه شرقیه، به‌مثابه مهم‌ترین منبع درآمد عربستان سعودی، ۹۸ درصد کل نفت صادراتی عربستان سعودی و دوازده درصد کل نفت وارداتی ایالات متحده را شامل می‌شود؛ چنان‌که نود درصد درآمدهای خارجی عربستان سعودی را نیز دربرمی‌گیرد. همین امر

باعث شده است نگاه به شیعیان منطقه شرقیه، نگاهی همواره نگران و مرتبط با امنیت ملی تلقی شود.^۱

درباره شیعیان عربستان پژوهش‌ها و مطالعات بسیاری انجام شده است؛^۲ اما بیشتر آنها اطلاعات جدید و وضعیت فعلی شیعیان عربستان را پوشش نمی‌دهند و به‌طور عمیق بر وضعیت سیاسی اجتماعی این گروه متمرکز نشده‌اند.

مسئله اصلی این نوشتار، وضعیت سیاسی - اجتماعی شیعیان عربستان سعودی است. براین اساس، کوشش نویسندگان بر تبیین مسائل سیاسی اجتماعی شیعیان عربستان با تمرکز بر شیعیان شرقیه بوده است.

در پایان یادآور می‌شود که نوشتار پیش‌رو، محصول پژوهش و تلاش گروهی است: بخش عمده کتاب، حاصل تلاش دکتر یاسر قزوینی حائری، استادیار دانشگاه تهران است؛ آقای محمد مهدی آذری نیز بخشی از مطالب فصل اول را تهیه و ارائه کرد؛ انجام مصاحبه‌های پژوهش نیز بر دوش آقای

---

1. Tawfiq al-Saif, "Arabie saoudite: Quelle place pour les chiites ?" de Moyen-Orient, n° 6, Juin-Juillet, 2010, P 55-61.

۲. کتاب الشیعة فی المملكة العربیة السعودیة (حمزة الحسن، ۱۹۹۳م)، به زبان عربی است. این کتاب در دو جلد تدوین شده است: جلد نخست مربوط به «العهد التركي ۱۸۷۱-۱۹۱۳م» و جلد دوم مربوط به «العهد السعودي از سال ۱۹۱۳-۱۹۹۱م» می‌باشد. کتاب دیگر، شیعیان عربستان (فواد ابراهیم، ترجمه دارمی و میررضوی، ۱۳۸۶)، در هفت فصل تنظیم شده است که به ترتیب عبارت‌اند از: وضعیت شیعیان استان شرقی و نگاه حکومت سعودی به آنان؛ هویت شیعیان در استان شرقی؛ دهه انقلاب؛ از گزینه انقلابی تا راهکار اصلاح طلبانه؛ سازگاری و نگرش‌های تکامل؛ و درنهایت، پادشاه جدید، چالش اصلاحات. از کتاب‌های خوبی که به زبان فارسی درباره شیعیان عربستان نگاشته شده، کتاب شیعیان عربستان؛ حقوق اقلیت از منظر موازین بین‌المللی حقوق بشر است که توسط مؤسسه شیعه‌شناسی و به قلم یاسر مکرمی قرطاول تدوین شده است.

علی سالاریه بود؛ آقایان حسن احمدی و وهاب عسگرپور، از کارشناسان مسائل سیاسی و مطالعات منطقه‌ای نیز به‌طور کامل متن را ملاحظه کردند و با نکات ارزشمندشان بر غنای متن افزودند؛ که از همه آنان صمیمانه سپاسگزارم. تقدیر پایانی هم تقدیم آقای مرتضی نوذری باد که در بخش‌های مختلف این پژوهش یاور نویسندگان بود.

حیب زمانی محجوب

بهار ۱۳۹۷